

1. Доступність Біблії в Аравії до Ісламу

The Bible's Availability in Arabia Before Islam

До зародження Ісламу приблизно у 7 сторіччі, Біблія вже була відомою у регіоні Аравії, хоча й не знаходилася в широкому доступі. Копії Письма здебільшого існували на сирійській та грецькій мовах, а також на івриті, в залежності від тих релігійних спільнот, які знаходилися в регіоні. У ту епоху півострів не був одним цілим в культурних та мовних питаннях: тут проживали єврейські громади, різні християнські течії та араби-язичники.

Такі єврейські спільноти як Ясриб (пізніше відома як Медина), Хайбаре і Тайме мали доступ до єврейського Письма та арамейських Таргумі (переклади єврейської Біблії на арамейську мову для читання у синагогах).

Християнські громади, особливо ті, що перебували під впливом сирійськомовних східних церков (несторіан і якобітів), користувалися сирійськими перекладами Біблії, такими як Пешитта.

Грекомовні християни, які жили в північно-західних областях і перебували під владою Візантії (наприклад, у районі Акабської затоки), використовували грецьку Септуагінту або грецькі рукописи Нового Заповіту.

Таким чином, хоча окремі частини Біблії й були відомі на Аравійському півострові, вони залишалися у розпорядженні релігійних меншин і існували лише іноземними мовами.

2. Чи існувала Біблія арабською мовою?

За часів Мухаммеда (початок VII століття) Біблія ще не була перекладена арабською мовою в повному чи затверженому вигляді.

Однак окремі уривки та усні перекази Святого Письма таки існували серед арабських християн..

Існують свідчення того, що:

Деякі арабомовні християни на півночі Аравійського півострова, а також у державах Гасанідів і Лахмідів, мали часткові переклади або богослужбові читання з Письма арабською мовою.

Сама арабська писемність у той час лише почала формуватися як єдина літературна система, тому релігійні тексти арабською траплялися вкрай рідко.

Перші відомі повні переклади Біблії арабською мовою з'явилися вже після виникнення ісламу, приблизно у VIII–IX століттях. Їх створили християнські вчені, які жили під мусульманською владою, частково у відповідь на численні згадки в Корані про давніші Писання - Тору (Таурат), Псалми (Забур) і Євангеліє (Інджіль).

3. Висновок

Аспект	Ситуація в доісламській Аравії
Ознайомленість із Біблією	Відома серед іудеїв і християн
Доступні мови	Іврит, арамейська (сирійська), грецька

Переклад арабською

Ще недоступний (лише усна та фрагментарна форма)

Доступність

Обмежена для релігійних меншин; недоступна більшості арабського населення

Отже, коротко:

Біблія була відома й присутня на Аравійському півострові до виникнення ісламу, проте арабською мовою вона тоді ще не існувала. Більшість арабів не мали до неї безпосереднього доступу, окрім як через усні перекази та настанови іудеїв і християн.

Огляд найдавніших арабських перекладів Біблії та їхніх авторів із коротким історичним контекстом

1. Ранні часткові переклади (VI–VIII століття)

До ісламу (VI століття)

Не існує жодних свідчень про повний переклад Біблії арабською мовою до появи ісламу.

Однак окремі частини, особливо Псалми, Євангелія та уривки, призначені для богослужбових читань, імовірно, перекладалися або переказувалися для літургійних потреб арабських християн, які жили у північних районах (таких як Гасаніди та Лахміди). Вони розмовляли арабською, але молилися сирійською та грецькою. Деякі написи й поетичні тексти тієї епохи містять біблійні вислови арабською, що свідчить: знання Письма передавалося переважно усно.

2. Перші відомі арабські переклади (VIII–IX століття)

Після появи ісламу та перетворення арабської мови на мову науки й управління християнські та юдейські вчені почали перекладати свої священні книги арабською.

(а) Євангелія

Найдавніші збережені арабські рукописи Євангелій датуються VIII століттям (наприклад, Ватиканський арабський рукопис № 13).

Ймовірно, їх перекладено з сирійських (Пешитта) або грецьких джерел мелкітами (греко-православними) чи несторіанами (Церква Сходу).

Метою таких перекладів було не лише літургійне використання - читання Письма в арабомовних громадах, а й апологетична: відповідь на запитання мусульман щодо Інжиля (Євангелія).

(б) Старий Заповіт / Єврейська Біблія

Єврейський філософ і рабин Саадія Гаон (882–942) створив один із перших повних перекладів Єврейської Біблії арабською мовою, відомий як *Тафсір*.

Його версія, написана юдейсько-арабською (арабською, записаною єврейськими літерами), була призначена для євреїв, які жили під мусульманським пануванням і вже не досконало володіли давньоєврейською.

Цей переклад набув величезного поширення та впливу в усьому єврейському світі.

(с) Християнські переклади всієї Біблії

Хунайн ібн Ісхак (809–873), несторіанин, учений і лікар із Багдада, вважається одним із перших перекладачів частин Біблії арабською мовою, особливо Євангелій.

Він був лікарем і перекладачем, пов'язаним із знаменитим Домом Мудрості (*Байт аль-Хікма*) в Багдаді; його переклади відіграли важливу роль у збереженні біблійних текстів для арабомовних християн.

Інші християнські перекладачі IX–X століть, такі як єпископ Абдалла ібн аль-Фадль аль-Антакі (з Антіохії), продовжили цю працю, створюючи ретельно вивірені літературні переклади з грецької Септуагінти.

3. Мова та мета перекладів

Оскільки арабська мова стала спільною мовою спілкування іудеїв і християн під ісламським пануванням, переклади мали на меті зробити Письмо доступним для їхніх власних громад.

Перекладачі нерідко супроводжували тексти тлумаченнями (*тафсір, шарх*), що свідчить про глибоке залучення до богословських суперечок того часу - як ісламських, так і християнських.

Арабська біблійна традиція була вельми різноманітною: одні переклади спиралися на грецькі джерела, інші - на сирійські, коптські чи латинські оригінали.

4. Найдавніші збережені рукописи

Період	Твір	Перекладач / Походження	Примітки
близько VIII ст.	Арабські Євангелія (Ватиканський рукопис № 13)	Мелкіти (греко-православні)	Один із найдавніших відомих рукописів Євангелія арабською мовою.
IX ст.	Частини Старого Заповіту	Хунайн ібн Ісхак	Перекладено із сирійських і грецьких джерел.
близько 900 р. н. е.	Повний переклад Єврейської Біблії (<i>Тафсір</i>)	Саадія Гаон	Юдейсько-арабський переклад; перший повний переклад Біблії арабською.
XI ст.	Повна християнська Біблія	Абдалла ібн аль-Фадль аль-Антакі	Переклад із грецької Септуагінти; широко використовувався у Східній Церкві.

5. Висновок

Питання	Відповідь
Чи існувала Біблія арабською мовою до ісламу?	Лише окремі фрагменти й усні перекази, не повний переклад.
Коли з'явилися повні переклади?	Між VIII і X століттями н. е.

Питання	Відповідь
Хто їх створював?	Головно християнські та юдейські вчені: Хунайн ібн Ісхак, Саадія Гаон і Абдалла ібн аль-Фадль.
Навіщо?	Щоб зробити Письмо зрозумілим арабомовним віруючим і брати участь у богословських дискусіях під ісламським пануванням.

1. Культурний і релігійний контекст Аравії до ісламу

а. Контакти з юдейськими та християнськими громадами

У Ємені та Наджрані існували процвітаючі християнські громади, що перебували під впливом ефіопської (аксумітської) та сирійської церков.

У Ясрибі (пізнішій Медині), Хайбарі й Таймі здавна жили юдейські племена, які принесли з собою знання Тори та усних традицій.

На півночі арабські племена, що перебували під візантійським впливом (гассаніди), сповідували монофізитське християнство, тоді як під перським впливом (лахміди) поширювалося несторіанство.

Таким чином, араби були оточені «людьми Писання» - громадами, які мали свої священні книги. Вони чули оповіді про створення світу, про Авраама, Мойсея, Давида та Ісуса, але здебільшого через усні перекази, а не з письмових текстів.

б. Усвідомлення існування Писання та прагнення до одкровення

Доісламська арабська поезія й усна традиція відображають уявлення про єдиного Бога та спрагу божественного керівництва.

Існували навіть окремі люди, яких називали ханифами — монотеїсти, що відкидали ідолопоклонство, але не належали ані до юдаїзму, ані до християнства.

Ці араби, розчаровані язичництвом, імовірно, з пошаною дивилися на юдеїв і християн, які мали «книги» та «пророків».

Таке культурне середовище створює враження, що багато арабів відчували потребу в власному Божественному Одкровенні - у книзі їхньою мовою, яка б утвердила їхню ідентичність перед Богом.

2. Визнання Кораном свого зв'язку з Біблією

Коли Мухаммед почав проповідувати в Мецці (близько 610 року), Коран відкрито вступає в діалог із юдейськими та християнськими Писаннями, проголошуючи, що відновлює втрачене або спотворене ними одкровення.

Наприклад:

“Це підтвердження того, що було раніше” (Коран 10:37; 46:12).

“Ми послали його як Коран арабською мовою, щоб ви розуміли” (12:2).

Коран згадує давніші одкровення - Таурат (Тору), Забур (Псалми) й Інджіль (Євангеліє) але твердить, що його арабська форма є остаточним роз'ясненням цих істин.

У цьому сенсі Коран свідомо постає як «арабське Писання», подібне за значенням і формою до юдейських і християнських священних книг, але призначене для арабів.

Отже, хоча араби не створили власних «Старого» й «Нового Завітів», сам Коран став саме такою відповіддю; Одкровенням арабською мовою, для народу, який цінував ідею Священної книги, але не мав її у своїй традиції.

3. Чи був Коран “арабською версією” Біблії?

Це питання досить делікатне, але історично плідне.

З одного боку — ні, адже Коран не є перекладом чи наслідуванням Біблії: він має власну структуру, богослов'я й літературну форму.

Але з іншого боку - так: він є паралельним явищем, Писанням, що виникло в діалозі з біблійною традицією й свідомо продовжує її.

а. Загальна оповідна структура

Коран спирається на біблійні та позабіблійні перекази:

Оповіді про Адама, Ноя, Авраама, Мойсея та Ісуса;

Поняття пророцтва, одкровення, гріха й суду.

Однак Коран переосмислює ці історії в арабському культурному контексті, підкреслюючи безперервність Божого послання, тепер виголошеного “ясною арабською мовою” (26:195).

б. Особливий богословський зміст

Коран відкидає вчення про Трійцю, Втілення й Розп'яття, що становить основу новозавітного послання, але визнає Ісуса пророком і Месією.

Він твердить, що Авраам був ханифом - не юдеєм і не християнином, а чистим монотеїстом, тим самим вкорінюючи арабську ідентичність у доюдейському та дохристиянському одкровенні.

Так формується нова священна історія - арабська версія авраамічної традиції, яка водночас продовжує й виправляє попередні релігійні уявлення.

Отже, Коран - це не “копія”, а самостійне переосмислення біблійного світогляду в контексті арабської культури й мови, тобто власне Писання арабів.

4. Думки дослідників

Сучасні вчені, такі як В. Монтгомері Вотт, Ангеліка Нойвірт, Сідні Гріффіт та інші, підкреслюють, що:

Коран виник у середовищі, насиченому біблійними уявленнями: араби чули “історії пророків” усно, навіть якщо не могли читати саму Біблію;

Послання Корана має діалогічний характер - воно передбачає знайомство з біблійним нарративом, але переосмислює його, формулюючи арабський варіант монотеїзму;

Арабський Коран дав арабам саме те, чого їм бракувало: власну священну книгу, що утвердила їх як народ одкровення, подібно до юдеїв і християн.

5. Висновок

Тема	Підсумок
Прагнення до одкровення	Доісламські араби, оточені «людьми Писання», прагнули мати власну Божественну книгу.
Біблійний вплив	Біблійні історії й ідеї поширювалися усно, пробуджуючи очікування одкровення.
Поява Корана	Коран став для арабів священним текстом їхньою мовою, фактично, їхньою «Біблією».
Наступність і відмінність	Він спирався на біблійні сюжети, але переосмислив їх, виразивши арабську ідентичність, богослов'я та моральне бачення.

Отже, коротко:

Доісламські араби Півдня не створили власної версії Біблії, проте жили в культурному середовищі, яке до цього схилило.

Коли з'явився Коран, він задовольнив цю духовну й культурну потребу - став арабським Писанням, свідомо продовжуючи біблійну традицію, але наново формулюючи одкровення для арабського світу.

1. Що сам Коран говорить про давні Писання

Коран постійно наголошує, що його послання не є новим, а становить частину того самого Божого одкровення, яке було дане раніше:

“ін послав тобі Книгу з істиною, підтверджуючи те, що було до неї, і дав Тору та Євангеліє” (Коран 3:3).

“Скажи: ми віруємо в те, що послано нам, і в те, що було послано Авраамові, Ісмаїлові, Ісакові, Якову й колінам, і в те, що було дароване Мойсееві та Ісусові” (Коран 2:136).

Однак Коран також стверджує, що давні Писання з часом були неправильно витлумачені або спотворені, і що він відновлює їхній первісний зміст чистою арабською мовою.

Це подвійне твердження, підтвердження й виправлення, стало ключем до того, як ранні тлумачі розуміли взаємозв'язок між Книгами.

2. Ранні мусульманські тлумачі про “людей Писання”

а. Ібн Аббас (пом. 687) - “Тлумач Корану”

Традиційно вважається одним із перших екзегетів. Він учив, що:

Тора та Євангеліє були спочатку послані Богом;

Юдеї та християни спотворили їх (*тахріф*), не обов'язково змінюючи текст, а викривляючи зміст;

Коран був посланий, щоб “підтвердити” істинне й “викрити” хибне.

Ібн Аббас бачив у Корані водночас дзеркало й міру - він підтверджує справжнє одкровення і судить викривлення.

б. ат-Табарі (пом. 923) - великий історик і коментатор

У своєму монументальному “Тафсірі ат-Табарі” він розвинув цю думку:

“Підтвердження” попередніх книг означає згоду в головному вченні - вірі в єдиного Бога, Його пророків і Судний день.

“Хранительство” (*мухаймінен 'алеїгі*, Коран 5:48) означає, що Коран зберігає та захищає істину, вміщену в попередніх одкровеннях, виправляючи помилки.

Ат-Табарі часто наводив оповіді, подібні до біблійних (*ісраїліят*) - усні юдейські та християнські перекази, але застерігав, що мусульмани мають приймати лише те, що узгоджується з Кораном.

с. аль-Куртубі (пом. 1273) - андалузський богослов

Він стверджував, що:

Коран не є копією попередніх Писань, а їх остаточне вираження арабською мовою; *Тахріф* у юдеїв і християн був як текстуальним (зміна слів), так і смисловим (викривлення тлумачення);

Саме тому Бог послав Мухаммада з арабським одкровенням, аби усунути плутанину й відновити істину.

Аль-Куртубі прямо пов'язував це з Божим милосердям до арабів: одкровення прийшло «їхньою мовою», щоб і вони стали народом Книги.

3. Вчення про тахріф (спотворення Писання)

Це і стало головним поняттям, за допомогою якого мусульманські вчені пояснювали, чому Коран водночас шанує і оспорує Біблію.

Вони розрізняли кілька видів *тахріфу*:

Вид	Зміст	Приклад
Тахріф аль-ма'на	Спотворення сенсу, хибне тлумачення	Юдеї та християни тлумачили пророцтва так, щоб вони не вказували на Мухаммада.
Тахріф аль-лафз	Спотворення слів, зміна тексту	Зміна або опущення місць, що говорять про Мухаммада або про єдиногобожжя.
Кітман	Приховування істини	Приховування частини одкровення (Коран 2:42).

Іншими словами, Коран розглядався не як конкуруюче Писання, а як критерій (*фуркан*), що виявляє, де попередні громади ухилилися від істини.

4. Коран як продовження і завершення одкровення

Ранні тлумачі часто порівнювали ланцюг одкровень:

Бог дав Тору Мойсеєві,

Псалми - Давидові,

Євангеліє - Ісусові,

і, зрештою, Коран - Мухаммадові, “печаті пророків” (*хатам ан-анбаія*).

Так іслам почали вважати спадкоємцем і завершенням біблійної віри, а арабський Коран - її остаточною формою.

Наприклад:

“Ми послали Тору, і в ній було керівництво і світло... І Ми послали слідом за ними Ісуса... І Ми послали тобі Книгу з істиною, що підтверджує те, що було раніше, і є хранителем над ним” (Коран 5:44–48).

У ранніх тлумаченнях слово *мухаймін* (“хранитель”) розумілося як “свідок”, “сторож” і “виправник”.

Таким чином, Коран вважається арабським переосмисленням єдиного вічного Божого послання.

5. Богословське і культурне тлумачення

З історико-культурного погляду ранні мусульмани усвідомлювали, що відтепер вони входять у духовний світ одкровення, уже знайомий юдеям і християнам.

Автори тафсірів бачили в цьому прояв Божого звеличення арабів:

До ісламу в них не було ні Писання, ні пророка, ні завіту;

З Кораном вони стали народом Книги, рівним — а за їхнім переконанням, і вищим — за попередні громади.

Тому Коран неодноразово говорить:

“Це - Книга, яку Ми послали тобі арабською мовою, щоб ти застеріг Матір міст (Мекку) і тих, хто навколо неї” (Коран 42:7).

Для ранніх *муфассирів* це означало наступне:

Бог тепер звернувся до арабів їхньою власною мовою, дарувавши їм те саме, що колись дав юдеям і грекам, - одкровення, Писання і завіт.

6. Підсумкова таблиця

Поняття	Рання мусульманська інтерпретація
Зв'язок із Торою та Євангелієм	Коран підтверджує їхню первісну істину, виправляючи спотворення.
Причина одкровення арабською	Щоб зробити послання Бога доступним арабам, які раніше залежали від чужих Писань.
Природа спотворення (тахріф)	І текстуальна, і смислова; Коран повертає ясність.
Роль Корану	Останнє і всеохопне одкровення, що перевершує попередні.
Культурне значення	Араби стають народом Книги, маючи власне одкровення.

7. Висновок

Ранні ісламські тлумачі бачили в Корані:

Продовження пророчої традиції Біблії,

Її виправлення і завершення,

Перетворення арабів із народу без Писання на народ із прямим Божим посланням.

Таким чином, за їхнім розумінням, Коран не був людською “арабською версією” Біблії, а став останнім Божим актом одкровення для арабів, давши їм те, що вже мали євреї та греки: Книгу, Пророка і священну мову.

1. Філософський і містичний поворот (IX–XII століття)

Від полеміки до єдності

Ранні богослови, як-от ат-Табарі та аль-Куртубі, підкреслювали різницю: Коран виправляє помилки юдеїв і християн.

Однак у класичну та містичну епоху мусульманські мислителі почали говорити про єдність: усе одкровення походить з одного Божественного джерела.

Цей поворот відображав розвиток ісламської філософії (*фалсафа*) та суфізму, які прагнули примирити розум, одкровення й універсальну духовну істину.

2. Аль-Газалі (1058–1111): Внутрішній сенс одкровення

а. Коран як відбиття вічного Слова

У трактаті *Джавахір аль-Куран (Дорогоцінності Корану)* аль-Газалі вчив, що в Корані є зовнішній (*захір*) і внутрішній (*батін*) сенс.

Зовнішні слова - арабською, вони доступні кожному.

Внутрішня реальність (*хакіка*) - поза часом; це та сама істина, що відкривалася всім пророкам. Він писав:

“Тора, Євангеліє й Коран - три лампи, запалені від одного світла.”

Отже, арабська форма Корану була новою, але його сутність - вічна: це та ж Божа мудрість, що осяяла Мойсея й Ісуса, тепер дарована арабам.

б. Завершення, а не скасування

Аль-Газалі відкидав уявлення, що Коран скасовує попередні одкровення. Навпаки, він завершує й пояснює їх, як печатка завершує лист, надаючи йому чинності, а не стираючи його зміст.

Для нього всі пророки - це промені одного пророчого світла, а Мухаммад - повне сонце цього саява.

3. Ібн Арабі (1165–1240): Коран як вічний Логос

а. “Реальність Мухаммада” (*аль-Хакіка аль-Мухаммадія*)

У містичній космології Ібн Арабі Коран не просто книга, а вічне самовираження Бога через “реальність Мухаммада” - первісне світло (*нур мухаммаді*), з якого походить усе творіння й усі одкровення.

Він писав:

“Усі Книги, послані пророкам, по суті є одна Божа Книга, хоч її літери різняться залежно від мови тих, кому вона була дана.”.

Отже,

Тора - це Слово в єврейській формі,

Евангеліє - у сирійській чи грецькій,

Коран - в арабській,

але всі вони є проявами одного й того ж Божественного Слова (*калям Аллах*)..

б. Коран як космічна “Мати Книги” (*Умм аль-Кітаб*)

Для Ібн Арабі прообраз будь-якого одкровення - Мати Книги (див. Коран 43:4) - існує вічно з Богом.

Кожне писання пророка було лише частковим відображенням цього прообразу, явленим у мові й культурі певного народу.

Коран Мухаммада можна назвати найповнішим відображенням, бо в ньому з’єднані всі істини попередніх одкровень.

Він писав:

“Коран уміщує в собі все те, що було розсіяне в попередніх Книгах.”

Отже, для Ібн Арабі Коран не є просто Писанням арабів, а останній відгук всесвіту на вічне Боже Слово, що увібрав у себе всі Тори й Євангелія світу.

4. Румі (1207–1273): Дух одкровення

Перський містик Румі висловив цю ж ідею поетично у “Маснаві”:

“Світло Корану й світло Євангелія - одне й те саме,

Різняться лише лампи.”

Для Румі кожне одкровення неначе посудина, наповнена з одного джерела; Коран - це повна чаша, переповнена тією ж істиною, яку попередні пророки куштували лише частково.

Він любив євангельський образ “Слова, що стало плоттю”, і переосмислював його як “Слово, що стало арабським”, тобто Божа істина стала чутною й зрозумілою арабському народові через Мухаммада.

5. Пізніші філософські роздуми

а. Сухраварді та просвітлення.

Філософ Сухраварді (пом. 1191) і його школа розглядали одкровення як безперервний потік Божого світла.

Вони вчили, що Коран, як і Біблія, це промінь одного вічного Світла (*Нур аль-Анвар*), пристосований до духовного зору кожного народу.

б. Синтез у суфійській традиції

Пізні суфії, як-от Абд аль-Карім аль-Джилі (XIV століття), цитували Євангеліє й Псалми, показуючи, що їхні внутрішні смисли збігаються з істинами Корану.

Вони вважали себе спадкоємцями всіх пророків, а не лише Мухаммада.

6. Синтез: Коран як універсальне Слово

Тема	Суфійське і філософське розуміння
Єдність одкровення	Усі Писання є формами одного вічного Божого Слова.
Мова одкровення	Кожна мова (єврейська, грецька, арабська) виражає ту ж Божественну істину для свого народу.
Роль Мухаммада	“Печать пророків” і втілення всесвітнього Слова.
Призначення Корану	Найповніше, найясніше та завершальне розкриття вічної Божої мови.
Зв’язок із Біблією	Не заперечення й не повторення, а завершення й здійснення.

7. Висновок

До епохи аль-Газалі та Ібн Арабі Коран перестали бачити лише як арабське виправлення Біблії; його почали розуміти як універсальне одкровення, що стоїть за самою Біблією, як останній цвіт єдиного Божого послання, явленого в багатьох мовах і культурах.

Для богословів Коран підтверджував і очищав попередні книги.

Для філософів - *завершував і розкривав* їхній сенс.

Для містиків - *уміщував і перевершував* їх, ставши вічним Словом, одягненим в арабську мову.

Так Коран почали сприймати як вершину авраамічної лінії одкровень - мить, коли Боже Слово стає цілковито доступним людському серцю, а не лише окремому народові чи мові.

1. Історичний контекст: юдеї та християни в епоху раннього ісламу

Коли іслам виник у VII столітті, юдейські та християнські громади вже були міцно вкорінені на всьому Близькому Сході:

Юдеї у Ємені, Хіджазі, Вавилоні (Ірак) і Сирії.

Християни - греки, сирійці, копти й вірмени - по всій Сирії, Єгипті та Месопотамії.

Поширення ісламу швидко підпорядкувало цих “людей Писання” мусульманській владі. Коран визнавав їх отримувачами одкровення (*ахль аль-кітаб*), але твердив, що їхні Писання неповні або спотворені, а послання Мухаммада відновило істинну віру Авраама.

Це твердження змусило юдейських і християнських учених переосмислити своє богослов'я й захищати свої Писання в ісламському світі, де арабська мова стала мовою богословських суперечок.

2. Ранние христианские ответы (VII–IX вв.)

а. Йоан Дамаскін (бл. 675–749) - перший християнський критик ісламу

Йоан Дамаскін, грекомовний богослов, що жив під ранньомусульманською владою в Сирії, написав один із перших систематичних християнських роздумів про іслам у своєму творі “Джерело знання” (у книзі *Про ересі*).

Він називав іслам “єрессю ізмаїльтян.”

На його думку, Коран був:

Запозиченням з юдаїзму та християнства, що змішало їхні елементи, але спотворило їх; Текстом, створеним на основі поверхового знайомства з біблійними оповідями.

Він звинувачував Мухаммада в тому, що той чув юдейські й християнські перекази з других рук і, переробивши їх арабською, привласнив собі пророчий авторитет. Для Йоана Коран не був одкровенням, а лише арабським наслідуванням Писання, відбиттям бажання мати книгу, подібну до тієї, що була в юдеїв і християн - саме те явище, про яке ми згадували раніше.

“Він [Мухаммад], почувши зі Старого й Нового Заповіту... створив власну ересь”. Так Йоан задав тон подальшій полеміці: іслам розглядався як похідна віра, що повторює, але спотворює біблійну істину.

в. Християнські апологети арабською (VIII–IX ст.)

Коли арабська стала мовою учених і богословів, християнські мислителі почали писати арабською, вступаючи в прямий діалог із Кораном.

Ключові постаті:

Аммар аль-Басрі (несторіанин, IX ст.),

Абу Курра (мелхітський єпископ, IX ст.),

Феодор Абу Курра та пізніше ‘Абд аль-Масіх аль-Кінді.

Їхній підхід був двояким:

Полеміка зі шанобливістю - стверджуючи, що мусульмани поклоняються тому самому Богові, Який говорив через пророків;

Відстоювання свого вчення - наполягаючи, що Інджіль (Євангеліє) не був спотворений, а звершився в Христі, тоді як Коран неправильно зрозумів його зміст.

Вони вбачали у визнанні Кораном давніших Писань ненавмисне підтвердження їхнього божественного походження.

Так, Абд аль-Масіх аль-Кінді у своєму знаменитому *Посланні аль-Хашимі* писав:

“Якщо ви визнаєте, що Тора й Євангеліє - від Бога, чому ж відкидаєте Христа, Який їх звершив?”

Ця думка стала центральним аргументом християн:

Коран стверджує автентичність наших Писань, а отже, мимоволі підтверджує і нашу віру.

с. Діалог, а не лише полеміка

Показово, що деякі християни прагнули не стільки до спору, скільки до філософського діалогу.

Вони поділяли з мусульманськими мислителями (наприклад, мутазилітами) зацікавлення грецькою логікою та метафізикою.

Це створювало спільний інтелектуальний ґрунт, навіть якщо сторони захищали різні одкровення.

До X століття такі богослови, як Яхья ібн ‘Аді (яковітський філософ у Багдаді), могли міркувати про Трійцю, Втілення та одкровення Корану раціональною, арабською мовою, зрозумілою й шанованою мусульманами.

3. Єврейські відповіді на іслам

а. Саадія Гаон (882–942) - єврейський аналог аль-Газалі

Саадія Гаон жив у Багдаді за Аббасидів, писав арабською й створив перший повний арабський переклад єврейської Біблії (*Тафсір*).

Він захоплювався красою арабського Корану, але твердив, що Тора - вічна і що Бог ніколи не посилає нового закону, аби скасувати попередній.

Він відкидав мусульманське вчення про *насах* (скасування одкровенень), кажучи:

“Бог не змінює Своєї думки і не суперечить Самому Собі”.

Для Саадії Коран був людським твором, хоч і таким, що містить “моральну мудрість і страх Божий”.

Він прагнув мирного співжиття, водночас інтелектуально захищаючи незмінність Тори.

б. Пізніші єврейські філософи: Маймонід (1138–1204)

Маймонід, який писав арабською в мусульманській Іспанії та Єгипті, визнавав ісламське єдинобожжя й моральну суворість гідними захоплення.

Він розглядав іслам як монотеїстичну віру, що готує народи до всезагального визнання Бога, але не як нове одкровення.

У *Путівнику розгублених* він стверджував:

іслам і християнство поширили знання про єдиного Бога, але лише Тора є справжнім божественним законом.

Отже, Маймонід бачив у Корані знаряддя Провидіння, але не одкровення - своєрідний засіб у Божому задумі.

4. Середньовічні суперечки: Писання і мова

а. Арабське одкровення як виклик

Мусульманські мислителі твердили, що красномовність і незрівнянність (*і'джаз*)

Корану доводять його божественне походження.

Християнські та єврейські полемісти відповідали, що краса мови не є доказом істини.

Істина, казали вони, полягає у вченні, а не в риторичі.

б. Суперечки про всеохопність

Мусульмани стверджували: Коран завершує одкровення, роблячи його універсальним та остаточним.

Християни заперечували: Євангеліє вже завершене - “Бо так полюбив Бог світ...”.

Юдеї наполягали: завіт Бога з Ізраїлем вічний і незмінний.

Отож кожна традиція твердила, що саме її Писання містить остаточне одкровення, а всі подальші претензії можуть бути лише частковими або помилковими.

5. Парадокс впливу

Попри суперечки, усі три традиції глибоко впливали одна на одну.

Єврейські й християнські богослови перейняли арабську філософську термінологію, щоб пояснювати своє вчення.

Мусульманські мислителі, своєю чергою, зазнали сильного впливу біблійних сюжетів і перекладів грецької та сирійської християнської філософії.

У містах на кшталт Багдада, Кордови й Каїра юдеї, християни та мусульмани жили в одному інтелектуальному світі: писали, сперечалися й навчалися арабською.

Так виникнення Корану як арабської “Книги одкровення” перетворило всю релігійну картину:

Воно втягнуло спадкоємців Біблії в новий спільний простір міркування, де одкровення, розум і мова переплелися воедино.

6. Підсумкова таблиця

Традиція	Основна відповідь на домагання Корану
Йоан Дамаскін (грецький християнин)	Іслам - наслідування Біблії; Мухаммад склав його з юдейських і християнських оповідей.

Традиція	Основна відповідь на домагання Корану
Арабомовні християни	Коран підтверджує істину Біблії, але неправильно її тлумачить; Христос завершує все одкровення.
Єврейські вчені (Саадія, Маймонід)	Тора вічна; Коран зовсім не нове одкровення, а прояв Божого задуму.
Філософська відповідь	Істина не може суперечити самій собі; всі пророки вказують на одного Бога, але лише наше Писання зберігає не спотворене послання.

7. Висновок

Від VII до XIII століття мусульмани, християни та юдеї вели глибокий богословський діалог.

Мусульмани бачили в Корані арабське завершення всього одкровення.

Християни та юдеї сприймали його як переосмислення або привласнення їхніх Писань.

І все ж усі сторони погоджувалися, що Бог говорить через історію та мову, а одкровення розгортається через послідовні послання.

Парадоксально, але саме домагання Корану на відновлення біблійної істини змусило юдеїв і християн заново висловити своє богослов'я арабською, що породило століття блискучого спільного розвитку в царині богослов'я, філософії та містики.

1. Від полеміки до діалогу: сучасний контекст

У XIX–XX століттях західні дослідники ісламу почали вивчати Коран із історико-лінгвістичного погляду й дійшли таких висновків:

він має глибоку оповідну й богословську спорідненість із Біблією;

виник у світі, насиченому біблійними ідеями, усними переказами та есхатологічними очікуваннями.

Водночас мусульманські мислителі нового часу стали розуміти одкровення не як одноразове диктування, а як живий процес як Божу мову, звернену до людства через історію і в різних мовах.

Це зближення породило нову перспективу:

Коран - не чужа Біблії книга, а її арабське продовження, голос Письма, що прозвучав серед арабів.

2. Кеннет Крег (1913–2012): Коран як “голос Письма арабською”

Англійський богослов і єпископ Кеннет Крег, який присвятив життя взаєморозумінню між християнами й мусульманами, найглибше висловив цю думку.

а. Коран як “подія Бога арабською мовою”

Крег описував Коран як продовження біблійної драми в новій мовній і культурній формі:

“Коран - це Писання, що відбувається знову: Бог знову говорить, але тепер арабською.”

(*Зов мінарету*, 1956)

Він бачив у Корані частину Божого педагогічного дійства - спосіб, яким вічна істина постійно переосмислюється, щоб бути почутою кожним народом.

На його думку:

Коран заново розгортає біблійні теми творіння, падіння, пророцтва та суду;

Стверджує єдинобожжя в язичницькому середовищі;

Дарує арабам їхнє місце в історії одкровення.

b. Безперервність і незавершеність

Одна з найвиразніших формулювань Крегга: іслам - це “продовження без завершення”.
Тобто:

Коран продовжує біблійну лінію, утверджуючи одного Бога, єдиний моральний порядок і пророчу традицію, але не сягає біблійної вершини Втілення й вселенського спасіння у Христі. Іслам, за Креггом, повторює хід одкровення, але не завершує його. Водночас він захоплювався мусульманською вірністю Письму, молитві й моральному обов’язку, вважаючи іслам частиною “Книжної родини”.

3. Фазлур Рахман (1919–1988): одкровення як історико-моральний процес
Пакистанський реформатор Фазлур Рахман запропонував одне з найвпливовіших сучасних мусульманських переосмислень природи одкровення.

a. Коран як зустріч Божого і людського

У працях *Іслам і сучасність* та *Важливі теми Корану* Рахман твердив, що одкровення - це не механічне диктування, а жива взаємодія між Божою волею і моральною свідомістю пророка.

“Одкровення - це Боже Слово, що входить у морально-інтелектуальну свідомість пророка.”

З цього він робив висновок:

Коран відображає як вічне послання Бога, так і історичний контекст Аравії VII століття;

Попередні одкровення (Тора, Євангеліє) були такими ж відповідями Бога на потреби своїх епох;

Отже, одкровення - це процес поступовий і накопичувальний: кожне Писання розвиває попереднє, розкриваючи вічну істину в нових обставинах.

b. Коран як універсалізація одкровення

Рахман бачив у Корані не племінну книгу арабів, а універсалізацію єдинобожжя, уже явленого юдеям і християнам.

Він закликав мусульман повернути справжній моральний і історичний дух Писання в тому, щоб розуміти Коран через його принципи, а не через застарілі форми.

4. Махмуд Аюб (1935–2021): Коран як “Біблія ісламу”

Ліванський мусульманський богослов Махмуд Аюб продовжив цей напрям, прагнучи до міжрелігійного взаєморозуміння.

a. “Коран у біблійній традиції”

У своїй фундаментальній праці *Коран і його тлумачі* Аюб писав:

“Коран - це Біблія мусульманської громади, продовження того ж одкровення, яке було подароване Ізраїлеві й Церкві.”

Він наголошував, що іслам не вважає себе заміною Біблії, а радше відновленням її центральної істини як єдності Бога й заклику до праведності.

b. Звершення через вірність

Аюб писав, що мусульманин повинен читати Коран поряд із Біблією, щоб побачити його місце в спільній історії одкровення.

Для нього Коран повертає людству пророче єдинобожжя Авраама, Мойсея та Ісуса, стверджуючи незмінну вірність Бога всім народам.

“Іслам - не заперечення, а підтвердження Божого діалогу, розпочатого з Ізраїлем і продовженого через Христа.””

Коран, за Аюбом, це водночас нагадування й продовження: Божий заклик не забути попереднє світло одкровення.

5. В. Монтгомері Вотт і Ангеліка Нойвірт: історичні мости

а. Вільям Монтгомері Вотт (1909–2006)

Видатний християнський дослідник ісламу Вотт розглядав Мухаммада як пророка-реформатора в межах біблійної традиції.

У книзі *Мухаммад: пророк і політик* він писав:

“Іслам - це відповідь арабського світу на виклик єдинобожжя, уже проголошеного в Біблії.”

Отже, іслам поставав для нього культурним перекладом біблійної віри - Божим Словом, що вкоренилося в арабській землі.

б. Ангеліка Нойвірт (сучасна німецька дослідниця)

Її новаторські праці показують Коран як пізньоантичний текст, що вступає в діалог із юдейськими та християнськими Писаннями.

Вона пише:

“Коран треба читати як частину писемної спадщини пізньої античності не як суперника, а як її арабський голос.”

За Нойвірт, Коран є текстовим діалогом: він цитує, переосмислює й перетворює біблійні образи, створюючи нову священну ідентичність арабів.

6. Сучасні єврейські погляди

Деякі єврейські мислителі, як-от Авраам Гейгер (XIX ст.) та Ірвінг Цейтлін (XX ст.), визнавали роль ісламу в універсалізації єдинобожжя.

Вони бачили в Мухаммаді відновлювача етичного монотеїзму Ізраїлю для нового народу.

Гейгер влучно називав іслам “юдаїзмом для арабів” не в сенсі наслідування, а як адаптацію, відродження авраамічної віри іншою мовою.

7. Синтез: сучасне розуміння

Тема	Сучасне осмислення
Одкровення	Безперервний історичний процес Божого спілкування з людством.
Коран і Біблія	Два вираження одного й того самого Божого Слова в різних мовах і культурах.
Роль Мухаммада	Пророк, який знову висловив біблійну віру для арабського світу.
Призначення ісламу	Відновити єдинобожжя, справедливість і послух Богові в язичницькому середовищі.
Послідовність	Іслам продовжує лінію Авраама, не виходячи за її межі.
Діалог сьогодні	Обидва Писання кличуть до віри, смирення й миру — не до суперництва.

8. Висновок: “Одне Слово, багатьма мовами”

За віки розуміння зв’язку між Кораном і Біблією пройшло шлях:

Від суперництва (де кожна сторона претендувала на остаточність) до спадкоємності (де Обидві виражають один і той самий Божий задум);

І далі - до діалогу (де кожне Писання збагачує інше).

Сучасні мислителі - Крег, Рахман і Аюб - сходяться в глибокому прозорінні:

Боже Слово не обмежене однією мовою й не належить одній книзі.

Воно знову й знову звучить мовою кожного народу - єврейською, грецькою чи арабською.

У цьому сенсі Коран можна розуміти як відлуння Біблії арабською мовою, як продовження одкровення Єдиного Бога, що звертається до людства крізь усю його історію.

1. Новий контекст: міжконфесійна теологія після конфліктів

Після століть богословського суперництва та взаємного нерозуміння сучасний світ, особливо з огляду на війни ХХ століття, колоніалізм і глобалізацію, поставив перед релігійними мислителями нові запитання:

Чи можуть юдеї, християни й мусульмани поділити спільне богословське бачення Божого об'явлення?

Як розглядати Біблію та Коран не як книги, що змагаються, а як такі, що взаємно прояснюють одна одну?

Що означає визнавати єдиного Бога Авраама в плюралістичному світі?

Ці мислителі почали описувати об'явлення як Божий діалог упродовж історії, де кожне Писання є новою артикуляцією того самого вічного Слова.

2. Ганс Кюнг (1928–2021): пошук “глобальної етики”

а. Авраамічна єдність віри

Швейцарський католицький богослов Ганс Кюнг відомий формулою: “Не буде миру між народами без миру між релігіями”.

У книгах *Іслам: минуле, сучасність і майбутнє* (2007) та *Християнство і світ релігій* (1984) він твердив, що юдаїзм, християнство та іслам - три форми єдиного авраамічного монотеїзму; кожна традиція відкриває того самого Бога через власну історію і свого пророка.

Він називав Коран і Біблію «двома об'явленнями єдиного Божого задуму». Кюнг відкидав думку, що Бог може суперечити Самому Собі в різних Писаннях. Навпаки, об'явлення має поступовий характер: кожна релігійна спільнота отримує Слово відповідно до своєї спроможності та історичного контексту.

“Боже об'явлення одне, хоча історичних посередництв є багато”.

б. Проєкт “Глобальної етики”

Цей проєкт, ухвалений Парламентом світових релігій, виокремив спільний моральний стрижень великих релігій, особливо авраамічних:

святість життя,

справедливість і правдомовність,

співчуття та самовладання,

взаємна повага.

Отже, для Кюнга Коран і Біблія є етичними супутниками людства на шляху до Бога.

3. Сейїд Хосейн Наср (нар. 1933): Коран як вічне Слово

Ірано-американський філософ Сейїд Хосейн Наср пропонує мусульманський аналог універсального бачення Кюнга, глибоко вкорінений у традиційній ісламській містичності.

а. “Вічна філософія”

Погляд Насра спирається на *Sophia Perennis*, ідею про те, що всі істинні релігії виражають одну Божу мудрість.

У працях *Серце ісламу* та *Knowledge and the Sacred* він пише:

“Кожне об’явлення - це відбиття вічного Божого Слова в певній мові та культурі. Коран є таким відбиттям в арабській формі”.

Наср підкреслює, що Коран не заперечує Біблію, а підтверджує й оновлює її мудрість; об’явлення циклічне і милостиве, Бог посилає пророків нагадувати тоді, коли людство забуває; іслам є останньою ланкою в цьому ланцюгу, не з гордині, а як завершення і нагадування.

в. Коран і Логос

Для Насра Коран відповідає Логосу, вічному Слову християнського богослов’я. Християни бачать Слово, що стало плоттю, мусульмани - Слово, що стало Книгою. І все ж обидва погляди вказують на одну й ту саму Божественну реальність, саморозкриття Бога через творіння, слово і дух.

“Слово стало плоттю у Христі; воно стало Книгою в Корані; обидві форми належать вічному Логосу”

4. Мирослав Вольф (нар. 1956): спільна основа віри в “Того самого Бога”

Хорватсько-американський богослов Мирослав Вольф, засновник Єльського центру віри та культури, істотно просунув християнсько-мусульманське богословське зближення.

а. “Аллах: Християнська Відповідь” (2011)

У цій книзі Вольф стверджує:

“Коли мусульмани й християни говорять про Бога, вони мають на увазі те саме Істоту, хоча розуміють Його по-різному”.

Він посилається на тексти і Біблії, і Корану, щоб підкреслити існування єдиного Творця, милосердного, справедливого й високого; спільну спадщину Авраама; поклик до любові до Бога і ближнього.

Вольф визнає серйозні догматичні розбіжності, особливо щодо особи Ісуса та Трійці, але наполягає: ці розбіжності не змінюють самого адресата віри. Йдеться про того самого Бога, Який говорив пророкам.

в. Одкровення як поділена відповідальність

Головна думка Вольфа полягає в тому, що кожна релігійна традиція несе відповідальність перед іншою.

Якщо об’явлення справді від Бога, воно має вести до миру, а не до суперництва.

Отже, мусульмани й християни є співохоронцями монотеїзму, покликаними разом свідчити проти ідолопоклонства, несправедливості й насильства.

5. Інші важливі сучасні мислителі

Мислитель	Вклад
Абдулазіз Сачедіна	Мусульманський етик, який закликає до «авраамічного гуманізму», заснованого на коранічних принципах справедливості та милосердя.
Реза Шах-Каземі	Підтверджує, що Коран і Біблія виражають взаємодоповнювальні грані тієї самої трансцендентної істини.
Девід Буррелл, католицький богослов	Досліджує, як Тома Аквінський, Аверроес і Авіценна поділяли спільну філософію Божого об’явлення.

Джонатан Сакс, юдейський богослов.) Розглядав іслам і християнство як «вірних суперників» у Божому задумі, що простягає завіт поза межі Ізраїлю.

Усі ці мислителі сходяться в одному:

Одкровення - це єдина Божа розмова, яка розгортається серед різних народів, Писань і епох.

6. Спільна авраамічна теологія об'явлення

а. Основне бачення

Сучасні авраамічні богослови дедалі частіше описують об'явлення як багатоголосся, тобто багато голосів, з'єднаних в одну мелодію.

Кожне Писання розкриває власний мотив у Божій симфонії провідництва.

Тема	Спільне розуміння
Бог	один Творець, милосердний і справедливий..
Одкровення	безперервний діалог, послідовність Тора → Євангеліє → Коран.
Мова	кожне Писання є Словом, утіленим у конкретній мові.
Пророцтво	ланцюг Божих нагадувань, який, на погляд мусульман, завершується во Мухаммадом, а для християн - Христом.
Мета	провадити людство до справедливості, поклоніння і єдності перед Богом.

б.Різниця без ворожнечі

Ці богослови підкреслюють, що відмінності не означають суперечності.

Як казав Кюнг:

“У нас різні одкровення, але Один Об'явитель”.

Наср додає:

“Промені різні, але Сонце одне”.

7. Висновок: одкровення як безупинний діалог

Сучасні міжрелігійні мислителі бачать Коран і Біблію як два дзеркала одного й того самого Божого світла.

Біблія сповіщає Боже Слово єврейською та грецькою через Ізраїль і Церкву.

Коран передає те саме Слово арабською через Мухаммада та умму.

Обидві книги свідчать про одного Бога, Творця, Суддю і Спасителя, який кличе людство до віри, співчуття та праведності.

Як писав Кеннет Крег:

“Коран і Біблія - не дві конкуруючі книги, а два розділи однієї Божої історії”.

1. Освіта і роздуми над Писанням

У Великій Британії, Північній Америці та деяких країнах Близького Сходу діють групи *Роздумів над Писанням* - кола спільного вивчення Священних текстів, де юдеї, християни і мусульмани читають Біблію та Коран пліч о пліч.

Кожен учасник обирає уривки на спільні теми: створення, справедливість, гостинність, і пояснює їх у світлі своєї віри.

Такі зустрічі відбуваються в університетах Кембриджа, Джорджтауна, Вірджинії; багато християнських і мусульманських духовних шкіл включили їх до своїх навчальних програм. Мета цих зібрань зовсім не навернення, а скоріше “розуміння, через уважне слухання”.

Подібна практика вплинула на створення спільних навчальних курсів із богослов'я, особливо в галузі миротворчості та міжрелігійних студій.

2. Проекти миру та примирення

Сучасні миротворчі ініціативи спираються на спільну для трьох релігій істину: Боже одкровення вимагає справедливості й милосердя.

Ініціатива “Спільне Слово між вами і нами (з 2007 р.). Група мусульманських богословів звернулася до християн із посланням, в якому наголосила на двох заповідях, що єднають обидві традиції: любові до Бога та любові до ближнього.

Християнські лідери відповіли документом Єльського центру віри та культури *Любити Бога і ближнього разом*.

Центр Мирослава Вольфа спільно з мусульманськими організаціями розвиває цю платформу у формі практичних семінарів у регіонах, що пережили конфлікти: у Нігерії, Індонезії, та на Балканах.

Місцеві ініціативи, такі як *Команда мусульманських миротворців* в Іраку та спільнота *Sant'Egidio* в Італії, поєднують коранічні й біблійні мотиви, займаючись посередництвом і відновленням довіри між людьми.

3. Турбота про творіння

Спільне читання Буття 2:15 (обробляй і доглядай сад) і сури 6:165 (Вас зробили намісниками на землі) надихає віруючих різних традицій на спільну екологічну діяльність.

Альянс релігій і охорони природи (Alliance of Religions and Conservation) та програма ООН *Faith for Earth* співпрацюють з мусульманськими й християнськими організаціями у відновленні лісів, розвитку відновлюваної енергетики в мечетях і церквах, захисті водних ресурсів.

Праці Сеїда Хусейна Насра про єдність буття (*tauhid*) часто цитуються поруч із енциклою Папи Франциска *Laudato Si'* у міжрелігійних деклараціях про захист природи.

4. Гуманітарна та соціальна етика

Такі об'єднання, як *Religions for Peace*, *Всесвітня рада церков* та *Islamic Relief Worldwide*, користуються мовою *rahmi* (милосердя) і *agape* (любові), координуючи допомогу під час стихійних лих, підтримку біженців і боротьбу з бідністю.

У спільних зверненнях часто звучать цитати: з Корану 5:32 “Хто врятує одне життя, той врятує все людство”, і з Михея 6:8 “Дій справедливо, люби милосердя”.

5. Науковий і культурний діалог

Щорічні богословські форуми між християнами та мусульманами (Ватикан -- Аль-Азгар, лютерансько-мусульманські та інші) досліджують, як одкровення впливає на суспільну мораль, розуміння справедливості, гендерні відносини та ставлення до технологій.

У багатьох університетах діють кафедри авраамічних студій, де реалізуються довготривалі програми з порівняльного богослов'я й етики.

6. Підсумкова таблиця

Сфера	Основний принцип, що впливає зі спільного одкровення	Приклад
Освіта	“Прагни знання” (Коран 96:1; Приповіді 1:7)	Програми “Роздуми над Писанням”
Мир	Любов до Бога і ближнього	Ініціатива “Спільне Слово”
Екологія	Відповідальність за творіння	Проекти <i>Faith for Earth (Віра для Землі)</i>
Гуманітарна допомога	Святість людського життя	Міжрелігійні місії допомоги
Наука і культура	Мудрість як спільний дар	Форуми Ватикан Аль-Азгар

7. Висновок

Народжувана спільна авраамічна теологія об'явлення сьогодні живе не лише в працях богословів, а й у студентських аудиторіях, таборах біженців, екологічних програмах і гуманітарних місіях.

Вона бачить Біблію і Коран як два співзвучні поклики служити єдиному Творцеві, зцілювати Його світ, перетворюючи століття суперництва на співпрацю, засновану на любові та справедливості.

Мусульманські апологети, звертаючись до Біблії, щоб уточнити власне розуміння ісламу, водночас заново осмислюють саме коранічне послання, виступаючи проти застою та закриття дверей *іджтихаду* - творчого богословського роздуму. Це оновлення народило й інституційні форми, такі, як *Червоний Півмісяць*, створений за зразком *Червоного Хреста*, та інші спільноти взаємодопомоги.

Можна говорити про рух, який наближає іслам і християнство не шляхом змішування віри, а в дусі діалогу та спільного служіння.

Все частіше відбуваються конференції, круглі столи, локальні ініціативи, де віра стає мовою співпраці.

Гріх Церкви полягав у тому, що вона надто довго відверталася від ісламу, уникаючи щирої розмови, співпраці й любовного свідчення.

Та місія залишається серцем християнського покликання - це заклик синів Авраама ділитися між собою тим світлом, яке кожен отримав від Бога.